

2

VIDENSKABEN OG STANDS- SAMFUNDET

BORGERNE OG DE NYE TANKER

Den franske filosof
og forfatter Voltaire
(1694-1778).

En dag i december 1755 kunne borgerne i København læse, at Portugals hovedstad, Lissabon, var blevet ramt af jordskælv, brand og oversvømmelse. Der stod i avisen, at 50.000 mennesker var blevet dræbt. Den pietistiske præst og digter Hans Adolph Brorson skrev et digt om den rystende nyhed, hvor han gav udtryk for, at jordskælvet var Guds straf for portugisernes syndige liv.

Den franske forfatter Voltaire skrev også et digt om katastrofen. Han kunne godt give den danske præst ret i, at der fandtes en Gud – men han nægtede at tro, at det var Gud, som lavede jordskælv for at straffe mennesker. Voltaire var præget af en ny måde at forstå Gud på, som kaldtes *deisme*. Ifølge denne tankegang havde Gud godt nok skabt verden, men siden da trukket sig tilbage og ladet naturlovene styre den.

Måske skulle jordskælvet derfor forklares på en helt anden måde? Immanuel Kant foreslog, at årsagen til jordskælv kunne være ændringer i store underjordiske huler, fyldt med gas. Den teori viste sig sidenhen at være forkert, men den var et forsøg på at forklare katastrofen alene ved hjælp af naturvidenskaben.

Portugals statsminister satte gang i undersøgelser, som skulle indsamle informationer, der kunne gøre byens indbyggere klogere på årsagen til og konsekvenserne af katastrofen. Han beordrede derefter, at byen skulle genopbygges på en måde, så den bedre kunne modstå jordskælv i fremtiden.

Diskussionen om jordskælvet i Lissabon viste, at naturvidenskabens måde at forklare verden på blev mere og mere udbredt blandt byernes veluddannede borgere. De var villige til at tænke nyt og stille kritiske spørgsmål. Men hvorfor bredte de tanker sig netop i 1700-tallet? Vi kan finde en forklaring ved at se på, hvordan Europas samfund var bygget op i oplysningstiden – og hvordan de ændrede sig.

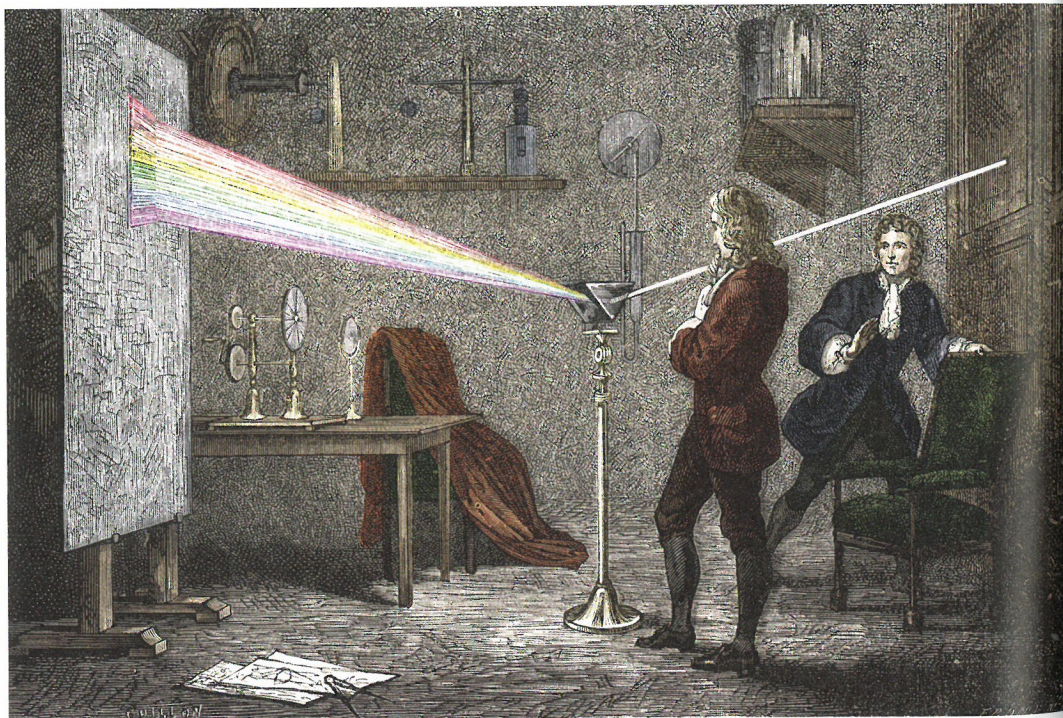
1. Hvordan forklarede Brorson jordskælvet i Lissabon?
2. På hvilken måde var Kant og Voltaire uenige med Brorson?
3. Hvad var i standssamfundet afgørende for et menneskes liv?
4. Hvad var forskellene mellem borgere og livet i de andre samfundsgrupper?
5. Hvorfor var borgerne mere indstillet på at tænke nyt end de andre samfundsgrupper?

MENS DU LÆSER

Kobbergraving
fra 1755 af jordskæl-
vet i Lissabon, der
dræbte omkring
50.000 mennesker.

Isaac Newton
(1643-1727) havde
stor betydning for
naturvidenskabens
udvikling. Han
mente, at viden
måtte baseres på
observationer, i
dette tilfælde af
lysets brydning
gennem et prisme.

Standssamfundet

Mens Voltaire og Kant tænkte over jordskælvet i Lissabon, levede hovedparten af befolkningen, dvs. bønderne og de fattige, deres liv uden at tænke nærmere over, at det foregik i oplysningstiden.

Frankrig kunne ligesom mange andre europæiske lande kaldes et standssamfund. Hvilken stand man blev født i, var i høj grad afgørende for ens liv. Der var tre stænder: Førstestanden var præster og munke i kirken. Andenstanden var de adelige, som havde arvet jord, fornemme titler, skattefrihed og retten til at være tæt på kongen fra deres forfædre. Disse to stænder blev kaldt de privilegerede stænder, fordi de havde flere rettigheder og muligheder end resten af befolkningen.

Langt de fleste mennesker hørte nemlig til det, der blev kaldt tredjestanden. En stor del af dem var bønder. Mange af dem ejede deres egen jord, men skulle betale afgifter og skatter både til kongen, kirken og adelen. Men der boede også mange andre og ofte fattige mennesker på landet, som ikke havde egen jord og derfor måtte håbe på at kunne finde arbejde hos andre.

I byerne var der mange fattige mennesker, som måtte sulte, når de ikke kunne finde arbejde. Men der var også et borgerskab, som levede mere trygt. De fleste af dem var jævne mennesker, der ernærede sig som håndværkere, småhandlende og lønarbejdere. Men der fandtes også en elite af rige borgere, som tjente godt på at være jurister eller måske embedsmænd for kongen eller ved at drive banker, handel eller andre virksomheder.

Historiesyn:

en grundlæggende opfattelse af historien herunder, hvad der får historiske begivenheder til at ske - og dermed også en holdning til, hvad der er vigtigt at beskæftige sig med

Idealistisk historiesyn:

Det er idealerne, drømmene og visionerne, der skaber et bedre liv og et bedre samfund, som historien, fordi idealistiske og heltemodige mennesker kæmper for dem.

Materialistisk historiesyn:

Mennesker er ikke først og fremmest opfyldere af visioner og idealer, men af at få opfyldt deres materielle, grundlæggende behov. Samfundet ændres, fordi grupper kæmper med hinanden om at opfylde deres behov.

IDEALISTISK OG MATERIALISTISK HISTORIESYN

Det franske stands-
samfund. Tegning
fra 1789.

I standssamfundet hang individets rettigheder nøje sammen med, hvor man var placeret i samfundet. Hvis man ville opnå flere rettigheder, end man var født med, skulle man altså ændre sin position i samfundet. Det var meget vanskeligt.

I 1780'erne var der mange og synlige spændinger mellem stænderne i Frankrig. Adelen prøvede at klemme flere afgifter ud af bønderne, og kongen prøvede at klemme skatter ud af adelen. De veluddannede borgere ville gerne konkurrere med adelen om at få vellønnet arbejde hos kongen. Adelen ville gerne forhindre dem i det. De fattige var fortvivlede over, at brødet blev dyrere og dyrere. De fik også sværere og sværere ved at finde arbejde, fordi befolkningstallet steg. Det var ikke så mærkeligt, at oplysningstidens forfattere var optaget af, hvordan samfundet skulle

indrettes. Der var mange utilfredse mennesker.

Spændinger og utilfredshed havde der været mange gange før i historien. Det nye var, at der i løbet af 1700-tallet var opstået en stor gruppe af veluddannede, velstående og ambitiøse borgere, som ved at arbejde for kongen havde vænnet sig til at have indflydelse i samfundet – og gerne ville have mere. Det var fra dette borgerskab, at langt de fleste af oplysningstidens videnskabsmænd, filosoffer, forfattere og nye politikere kom. Voltaire kom fra en familie af købmænd. Immanuel Kants far var sadelmager, men han fik selv lov at studere på universitetet allerede som 16-årig, fordi han var enestående intelligent. For Kant og resten af borgerskabet var uddannelse og viden vejen frem i verden, en måde hvorpå man kunne ændre sin position i standssamfundet.

Det var ikke så mærkeligt, at borgerne godt kunne lide oplysningstidens liberale tanker om rettigheder, folkets indflydelse på magten, frihed til at tænke nyt og muligheden for drive forretning og tjene penge, uden at staten blandede sig. Det var tanker, som ville kunne give dem nye muligheder og et afgørende forspring i konkurrencen med de adelige jordejere om magt og indflydelse.